

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Wordt 2009 het Jaar van de Traditie?

J.H.F. Schaeffer ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven</i> - J.H.F. Schaeffer Wordt 2009 het jaar van de Traditie?	153
<i>Meditatief</i> - R.J. Vreugdenhil De wagon op de rails om het doel te bereiken	157
<i>Wandelen met God</i> - B. Luiten Trek je wapens aan	158
<i>Achtergronden</i> - W. Wierenga Overwegingen bij enkele bijbelse uitspraken over de relatie man-vrouw in kerk en samenleving 4	160
<i>Kerk in orde</i> - H.J. Roosenbrand Predikant: baan of ambt?	163
<i>Lied van de week</i> - J. Smelik Liedboek gezang 129: Geen kracht meer om te leven	166
<i>Uit de kerken</i>	

Het heerlijk avondje van Sinterklaas. Deze week was het zover, en was ook u waarschijnlijk even in de ban van de goedheiligman uit Klein-Azië (Turkije). Surprises en gedichten, met kleine kinderen die wekenlang gespannen het Sinterklaasjournaal volgen. Het is een van die typisch Nederlandse tradities, waar menige expat die deze dagen in tropische temperaturen doorbrengt, met weemoed naar terugverlangt.

Tradities die zich overigens in een toenevende belangstelling kunnen verheugen. Op 1 november is door koningin Beatrix zelfs het Jaar van de Tradities officieel geopend. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur brengt dit jaar met allerlei middelen de tradities en rituelen in Nederland in beeld. Uit een onderzoek dat dit centrum heeft gedaan blijkt dat de mensen in Nederland pakjesavond op 5 december de belangrijkste traditie binnen de eigen contreien vinden.¹

Tradities zijn dus in - tenminste, als je de medewerkers van dit centrum mag geloven. Inderdaad lijken ook andere berichten dit beeld te bevestigen. Zo stond er onlangs op de voorpagina van het *Nederlands Dagblad* een grote kop over de VVD. Volgens fractieleider Rutte moeten we het lef hebben onze traditie te benoemen. Daarbij denkt hij aan de joods-christelijke traditie, het humanisme en de Verlichting.

Op diezelfde pagina echter vertelde iemand dat de 'rijke gereformeerde traditie' dreigt te imploderen onder jongeren. Binnen de Hervormd-gereformeerde jeugdbond wordt serieus de vraag gesteld of het begrip 'gereformeerd' naar jongeren toe nog wel gebruikt moet worden. Kampt de gereformeerde traditie niet met een imago probleem?² Juist de combinatie van deze twee berichten geeft aan, dat niet iedereen zo geïnteresseerd is als het gaat om tradities. De één wil meer werk maken van traditie, anderen lijken zich er juist van te willen losmaken.

Hoe zit het eigenlijk met zo'n begrip, en zo'n woord als 'traditie'. Het kan haast niet anders of iedereen die de kop boven dit artikel las, heeft er z'n eigen gedachten bij. Voor de één is traditie iets waardoor een geur van spruitjes wordt opgeroepen. Allerlei associaties met verstarring en beknotting, bekrompenheid en kleinzieligheid. Of ten minste de idee van een duidelijk herkenbare nestgeur waarvan afstand genomen dient te worden. Een ander zal er positieve gedachten bij krijgen. Variërend van de eigen tradities thuis rond Sinterklaas en Kerst, tot een gevoel van welbevinden over duidelijke normen en waarden die hem of haar zijn meegegeven in de opvoeding. Juist de veelheid aan ervaringen en gevoelens die het woord 'traditie' oproept, maakt het niet gemakkelijk om er goed over na te denken. Het roept vaak heel wat onderbuikgevoelens op, die je je lang niet altijd realiseert wanneer je erover in gesprek gaat met anderen. In dit artikel wil ik proberen voor het kerkelijk leven in de Gereformeerde Kerken enige duidelijkheid te geven. In de hoop dat daardoor het gesprek erover zilverder kan verlopen.

Traditie: gewoontevorming of geloofsnorm

Ik begin met twee uitersten te noemen. Twee uiterst verschillende manieren waarop men het begrip traditie een plaats geeft in het geloof. Het zijn voorbeelden uit het kerkelijk onderwijs, de ene binnen onze gereformeerde kerken, en de andere uit de Rooms-katholieke kerk.

In deel 6 van de gereformeerde catechisatiemethode *Ik geloof* krijgen catechisanten het onderscheid aangeleerd tussen 'traditie', 'inhoud van het geloof', 'leven als christen' en de 'beleving van het geloof'. Traditie is hier het geheel van

gewoontes zoals bijbellezen aan tafel, twee keer per zondag naar de kerk gaan. Dit zijn typisch cultuurgebonden onderdelen van je leven als christen. Wanneer je in Schotland, Zuid-Korea of Brazilië medechristenen ontmoet, blijken ze deze dingen soms heel anders vorm te geven. Traditie staat hier voor een bepaalde vormgeving van je christen-zijn, waarover je serieus van mening kunt verschillen zonder dat daar

traditie is kenmerkend voor de manier waarop de God van de Bijbel zich bekend wil maken

mee de inhoud van het geloof ter discussie staat. Traditie is de gewoontevorming binnen een bepaalde groep, op een bepaalde plaats, in een bepaalde tijd. Tradities is een ander woord voor gewoontes.

Nu is dit deel alweer bijna tien jaar geleden geschreven. Wellicht zouden de auteurs het vandaag anders formuleren. Een feit is, dat traditie in deze visie een woord is dat een tamelijk willekeurige vormgeving van het geloof aanduidt. Je kunt het ook anders doen. Zelf vind ik het jammer jongeren deze invulling van het begrip traditie leren. Ik zal daar volgende week mijn argumenten voor geven.

Binnen de Rooms-katholieke geloofsleer speelt de traditie een volkomen andere rol. Het gaat hier niet om de gewoontes die men al dan niet toevallig ontwikkeld heeft. Maar om het geheel van de kerkleer die in de loop van de eeuwen ontwikkeld is. De leer van de kerk heeft hier een zelfstandige plaats, naast de Bijbel. Voor antwoorden op vragen moet je te rade gaan bij de Bijbel, maar evengoed bij de traditie met behulp waarvan de Bijbel geïnterpreteerd wordt. De heilige Overlevering bewaart het woord van God, zodat de kerk niet uit de heilige Schrift alleen haar zekerheid put als het gaat over wat God geopenbaard heeft. Overlevering en Bijbel 'moet men beide met eenzelfde liefde eerbied en respect aanvaarden en vereeren'.³

Daarmee is binnen de Rooms-katholieke leer aan de kerkelijke traditie een zeer sterke normatieve waarde toegekend, op één lijn met de Bijbel zelf. Ook aan deze opvatting van traditie kleven grote nadelen. Ook hierop kom ik later op terug.

Overlevering

Voor traditie wordt ook wel het woord 'overlevering' gebruikt. Deze aanduiding heeft oude papieren. "Want zelf heb ik bij overlevering van de Here ontvangen wat ik u weder overgegeven heb" (1 Korintiërs 11:23). Deze woorden van de apostel Paulus klinken al generaties lang rondom de viering van het Heilig Avondmaal. Dit is de manier waarop het is gegaan: wat de

Heer Jezus Christus gezegd en gedaan heeft, is doorverteld. Het is opgeslagen in de harten en hoofden van de mensen. Vervolgens hebben sommigen dit op schrift gesteld. Deze handschriften zijn doorgegeven, van hand tot hand gegaan. Via overlevering is het christelijk geloof van generatie op generatie overgegeven. Dat geldt niet alleen voor de instelling van het Avondmaal, maar voor alles wat wij over onze hemelse Vader weten. Er is verteld, herhaald, en nog eens verteld; er is onthouden en bewaard in... mensen. Het evangelie is een kostbare schat die in aardewerken potten is bewaard, schrijft Paulus (2 Korintiërs 4:7). Feilbare, kwetsbare mensen in wie God zijn boodschap deed opslaan.

Het is deze opvatting van traditie, als het overleveren van Gods boodschap in en door mensen, die ik voor de rest van dit artikel als uitgangspunt wil nemen. 'Traditie' is kenmerkend voor de manier waarop de God van de Bijbel, de God van Abraham, Isaak en Jakob zich bekend wil maken: via *overlevering*. Een woord uit 1 Korintiërs 11:23 dat via de Latijnse vertaling van het Nieuwe Testament bekend is geworden als *traditie*.

Daarmee wordt meer gezegd dan alleen dat er nu eenmaal een traditie bestaat. Een overlevering van het geloof. Het is tegelijk ook de manier waarop God zelf het leven met Hem door de tijd heen laat gaan. Van ouders op kinderen doorgegeven. Maar evengoed in de context van evangelisatie en missionair-gemeente-zijn via kinderen van God doorgegeven aan (nog) niet christenen. Mensen vertellen andere mensen de grote daden van God, die ons uit de duisternis geroepen heeft naar zijn wonderbaarlijke licht (1 Petrus 2:9). Onder het kopje traditie valt dan niet alleen de geloofsinhoud, of een cultuurbepaalde vormgeving, of de norm van het geloof. Traditie is meer: het is het kenmerk van het leven als christen. Zo leeft een christen: van alles wat hem of haar is overgegeven. Wij leven van wat we hebben gekregen.

Het leven begint niet bij mij

Traditie is in deze visie dus méér dan alleen een onderdeel van ons leven. Overlevering is hier de omschrijving van de realiteit: de werkelijkheid zit nu eenmaal zo in elkaar dat we leven uit de overlevering, uit wat we gekregen hebben. De werkelijkheid is dat ik de diepste grond van mijn bestaan, mijn zekerheid en mijn overtuiging *niet* van mijzelf heb, maar dat deze mij is aangereikt, gegeven, verteld door anderen. En dat ik door verhalen thuis en op school en door catechisatielessen weet heb gekregen van God zelf. Ik ontdek dat God zelf - die ik niet kan zien maar wel horen - degene is die de werkelijkheid heeft gemaakt. Ik ontdek dat ik niet toevallig ergens op deze aardbol ter wereld ben gekomen. Maar dat mijn bestaan zelf teruggaat op Gods eigen scheppende liefde. Ik maakte mijzelf niet, maar God schiep mij.

Daarmee raak ik aan het geheim van het leven. Ik maak mijn eigen leven niet, maar ik ontving het van God. We leven niet alleen in figuurlijk zin, in het geloof, van wat we krijgen. Maar zelfs letterlijk: mijn leven is een geschenk van God.

Jongeren

Vanuit deze overwegingen over het begrip traditie wil ik proberen een verband te leggen met ontwikkelingen in de kerken. Wie zich binnen onze kerken bezighoudt met het doorgeven van het christelijke geloof, als ouder, medegemeentelid of catecheet, stuit daarbij onherroepelijk op het gegeven dat jongeren niet automatisch aannemen dat een mens moet leven van wat hem geschonken wordt. Zoals dat geldt voor alle geloofsinhoud, is ook dit een zaak waarvan zij door de jaren heen zelf overtuigd moeten raken. Dat het leven niet bij hen begint, maar dat zij leven van wat hen geschonken wordt.

Het zal duidelijk zijn dat deze christelijke manier van in het leven staan voor een groot deel haaks staat op de manier waarop onze cultuur omgaat met het leven. Natuurlijk is elk weldenkend mens inmiddels genezen van de idee dat onze werkelijkheid maakbaar is. Dat de mensheid in staat is met wat goede wil deze wereld te verbeteren. Het is een verouderde opvatting, die sinds de jaren '80 van de vorige eeuw hoe langer hoe minder beleden wordt. Toch kent onze cultuur veel waarde toe aan de idee van zelfontplooiing, waarbij jijzelf verantwoordelijk bent voor je leven. Jongeren - maar zij niet alleen - hechten veel waarde aan hun vrijheid.

met alle twijfel en weerstand die er soms is, zoeken ze toch ook naar houvast

Tegelijk erkennen velen de schaduwzijden van deze manier van in het leven staan. Dr. Pieter Vos heeft recent betoogd dat veel jongeren verdwalen in de 'vrije ruimte' die ze in de opvoeding krijgen. Ze krijgen veel ruimte om zelfstandig hun leven te leiden als individuen, elk met hun eigen kamer, compleet met computer en tv. Dit betekent volgens hem allerm minst dat jongeren ook eerder volwassen worden dan vroeger. Hun vrije ruimte wordt vooral gevuld door leeftijdsgenoten, media, muziek, cyberspace, lifestyles en entertainment. Door deze grote 'vrije ruimte' kunnen jongeren onzeker worden over hun identiteit, over de koers die ze moeten varen en de richting die ze moeten kiezen.⁴

Aan de ene kant is er een grote behoefte aan vrijheid, terwijl deze vrijheid soms zó groot is dat houvast en duidelijkheid ver te zoeken is. Is het mogelijk om met een goede invulling van het begrip traditie hen iets te bieden waaraan ze houvast kunnen ontleenen?

Weerstand tegen en zoeken naar houvast

Wanneer ik spreek met jongeren - meestal op havo-vwo of hbo-wo niveau - dan zie ik regelmatig dezelfde dubbele beweging in de praktijk van hun denken terug. Aan de ene kant is er een vrij grote weerstand tegen traditie in de zin van 'gewoontes'. Dingen doen, domweg omdat ze nu eenmaal al heel lang zo gedaan worden, ligt hen niet. Het past ook niet met de manier waarop ze in het onderwijssysteem worden opgeleid. Daar wordt immers juist een grote nadruk gelegd op het zelf ontdekken van wat belangrijk is en wat niet. Bij de behandeling van de eerder genoemde catechisatieles kwam er altijd een grote weerstand boven tegen typisch traditionele manieren van geloofsbeleving. Waarom moeten we twee keer naar de kerk? Waar staat dat in de Bijbel? Waarom mogen we alleen maar bepaalde liederen zingen, en andere beslist niet? Waarom moesten we de catechismus eigenlijk uit ons hoofd leren? Waarom moet je het *Nederlands Dagblad* lezen?

Aan de andere kant blijkt uit het recent gepubliceerde *Sensor*-onderzoek onder gereformeerde studenten dat zij positief in het geloof staan, dat het merendeel zich thuis voelt in de gereformeerde kerk en dat ze positief tegenover de gereformeerde traditie staan. 'Dit maakt het aannemelijk dat studenten zich graag inzetten voor de gereformeerde kerk'.⁵ Met alle twijfel en weerstand die er soms is, zoeken ze toch ook naar houvast. Ze stellen hun vragen over kerkgang, liedkeuze en dergelijke wel degelijk met de uiteindelijke wens om er een echt en authentiek antwoord op te krijgen *binnen* de gemeenschap waarvan ze lid zijn.

Veel gevraagd

Van de christelijke kerk als geheel, en van ouders en andere (geloofs)opvoeders in het bijzonder wordt daarmee veel gevraagd. Allereerst dat zijzelf voorleven en duidelijk maken dat ook zijzelf slechts leven van wat ze hebben aangereikt gekregen. Dat is een houding die Paulus omschrijft wanneer hij de kritische vraag stelt of het geloof soms bij de Korintiërs begonnen is - nee toch?! (1 Korintiërs 14:36) Het geloof, een christelijke levensstijl, en de inhoud van basisovertuigingen - ze komen niet uit onszelf. Dat betekent dus ook: de kerk is ook niet 'ons project', waarbij nieuwe generaties gewoon moeten invoegen en alles klakkeloos overnemen. Geloven, en dat samen als gemeenschap doen, betekent een zoeken naar wat de Bijbel vandaag betekent. Tegelijk - en ook dat maakt het een veeleisende opdracht - betekent diezelfde houding dat we niet van jaar tot jaar democratisch samen vaststellen wat we geloven. Weet hebben van tradi-

tie betekent ook het respect opbrengen om intens te luisteren naar wat ons doorgegeven is. Daarbij moeten de opvoeders zelf eerst overtuigd zijn van de inhoud en waarde van traditie doordat ze zich er zelf intensief mee bezighouden.

Wat is traditie dus?

Traditie is méér dan de specifieke tijd- en plaatsgebonden gewoontes die een groep mensen ontwikkeld heeft. Het is allereerst een uitdrukking van de erkenning dat het leven niet met mij begint, maar dat ik leef van wat ik krijg (manier van leven). Daarbij hoort een proces waarin ik ontdek wat mij dan overgeleverd is (inhoud). Op deze twee niveaus zullen de (geloofs)opvoeders binnen onze gereformeerde kerken zich met 'traditie' moeten bezighouden, willen ze hun rol kunnen waarmaken. In het volgende artikel wil ik duidelijk maken wat er op deze twee onderdelen te doen valt.

Pakjesavond en Calvijn

Gisteravond was de traditionele pakjesavond die in veel families en gezinnen - al dan niet in het gezelschap van vrienden - met veel plezier en (ont)spanning gevierd wordt. Mijn eigen ervaringen hiermee en herinneringen hieraan zijn in elk geval erg goed. Misschien wel omdat ik hierdoor geleerd heb hoe waardevol het is om te leven van wat ik krijg, en naarmate ik ouder werd ook: hoe waardevol het is om zelf te geven. Wellicht kan deze traditie op die manier een klein symbool zijn van de waarde van traditie in het algemeen. Zodat 2009 niet alleen het jaar wordt waarin we onze culturele gebruiken gaan herwaarderen, maar tevens het jaar waarin we ons bezinnen op onze diepe geloofstraditie. Immers, 2009 is toch ook uitgeroepen tot Calvijn-jaar!⁶

Dr. Hans Schaeffer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Wageningen.

Noten:

1. Zie de website <http://www.hetalledaagseleven.nl/>. Daar valt trouwens een kenmerkende inconsistentie op. Waar het logo spreekt van het 'Jaar van de Traditie', wordt in de tekst consequent gesproken over het 'Jaar van de Tradities'.
2. *Nederlands Dagblad* van 15 november 2008.
3. *Kathechismus van de Katholieke Kerk*, Brussel/Utrecht 1995, paragraaf 80-83.
4. Dr. Pieter Vos, 'Crisisretoriek over opvoeding versluiert echte problemen'. In: *Nederlands Dagblad* van 24 november 2008.
5. Renske Kruizinga (red.), *Tussen hoofd en hart. Geloofsbeleving onder gereformeerde studenten*, Barneveld 2008, p. 33.
6. Op 10 juli 2009 zal het 500 jaar geleden zijn dat de reformator Johannes Calvijn geboren werd. Zie onder andere <http://www.500jaarcalvijn.nl/>.

De wagon op de rails om het doel te bereiken

Meditatie bij Matteüs 1:1

R.J. Vreugdenhil ■

Overzicht van de afstamming van Jezus Christus, zoon van David, zoon van Abraham.

Een uit de rails gelopen trein. Een goederenwagon met kostbare lading die - door welke oorzaak ook - naast de rails tot stilstand gekomen is.

Dat was het beeld dat ik kreeg bij deze tekst.

Met recente journaalbeelden in m'n hoofd zag ik drukke beweging ontstaan rond de wagon. Grote lichtmasten werden neergezet voor het werk in de nacht. Kraanwagens kwamen erbij. Veiligheidspersoneel, spoorwegpolitie, lokale overheden - van alles liep er rond. Het gebeuren trok al gauw de aandacht van publiek en pers. Toen uiteindelijk de wagon weer recht op de rails stond, klonk er een kort applaus. De werkers feliciteerden elkaar en het publiek ging voldaan naar huis. Ze hadden wat meegemaakt. De volgende dag zouden sfeervolle foto's in de krant staan. Toen doofden de grote lichten. Het spektakel was voorbij.

Maar dan gebeurt het pas. De wagon wordt weer aangehaakt en vervolgt zijn weg. Misschien nog een lange reis, maar daar ergens ligt zijn doel. Dat lag niet onder die tijdelijke lichtbundels en de flitsende camera's, maar op het van te voren vastgelegde eindstation. Pas als de lading daar is afgeleverd, heeft het op de rails zetten echt zin gehad.

Jezus Christus, zoon van David.

Met die typering roept Matteüs voor zijn Joodse lezers een hele rij beelden op.

David, de grote koning. Man naar Gods hart. Regerend over het grote rijk Israël. De koning die de kostbare belofte kreeg dat altijd één van zijn zonen op de troon zou zitten.

Maar ook: het koningshuis van David dat door ongehoorzaamheid uit de rails gelopen is. Met een beeld van profeet Amos: de vervallen hut. Gestrand, vastgelopen.

Nu toch weer: de zoon van David.

Dat betekent: de schijnwerpers aan. Kom, maak het mee. Het koningshuis van David wordt hersteld. De vervallen hut wordt opgebouwd. De wagon weer op de rails gezet. God maakt zijn belofte waar. Israël, uw koning komt. Applaus als de klus geklaard is!

Maar wanneer is het klaar? Wat is het doel? Herstel van Israël onder leiding van Davids zoon? Dat zou een stilstaande trein betekenen.

Het doel ligt verder.

Jezus Christus, zoon van David, is ook zoon van Abraham.

Abraham, de vader van het volk Israël. Door God geroepen, op de rails gezet. Hij kreeg van God richting en vaart: de beloften van een volk uit zijn eigen zoon, in een eigen land.

Maar daarbij kreeg hij ook het doel beloofd. 'Door jou zullen alle volken op aarde gezegend worden'. Dat is het eindstation van de eeuwenlange reis. Daar moet de wagon naar toe.

Het mag best in de schijnwerpers dat het koningshuis van David op de rails wordt gezet. Maar de reis gaat verder. Het einde van het evangelie van Matteüs laat zien hoe de wagon z'n weg vervolgt: ga dus op weg en maak alle volken tot mijn leerlingen.

Met die opdracht rijdt de kostbare wagon nog dagelijks verder. Jezus Christus, koning uit het huis van David, werkt aan de vervulling van de belofte aan Abraham.

De komende weken zal het publiek weer genieten van de sfeervolle plaatjes van het takelwerk onder de lichtmasten. Voor ons als spoorwegpersoneel de taak om te laten zien dat de trein weer rijdt en dat God nog steeds mensen zoekt om zijn doel te bereiken.

Ds. Rob Vreugdenhil is predikant van de Gereformeerde Kerk te Lelystad.

Trek je wapens aan

wandelen met God

Vervolg van christenen neemt toe.

We horen afschuwelijke berichten uit India.

We maken ons zorgen over de ontwikkelingen in Irak.

In het westen vragen christenen zich af: zouden wij dit lang volhouden?

B. Luiten ■

Strijd

De vraag stellen is goed. Ga maar eens staan in de schoenen van hen die worden bedreigd om Christus' wil. Het is een werkelijkheid waarin alles anders is. Ieder moment kan alles je ontvallen, of kan het nodig zijn te vluchten. En dan die permanente haat, de manier waarop anderen naar je kijken. Buitengesloten worden. *Bid voor hen! Onttrek je niet aan hun lijden.*

Tegelijk is ook waar, dat deze worsteling niet ontstaat door wat mensen ons aandoen (Ef. 6:12). Dat is een ontdekkend woord, verbijsterend haast. Ga dat aan hen vertellen die dag in dag uit in angst moeten leven voor de mensen om hen heen! De strijd is niet tegen vlees en bloed, stond er vroeger. Nee, echt niet? Ja, natuurlijk wél!

Het is een manier van zeggen.

De Geest wil duidelijk maken, dat de *beslissende* strijd plaatsvindt op een manier die je niet ziet. Mensen kunnen je vervolgen, zelfs doden. Dat is erg, dat kan diep gaan en het leven tot een kwelling maken. Maar intussen probeert de grote vijand, *die je niet te zien krijgt*, het geloof uit je hart te halen. Dat is pas echt dodelijk. Voor eeuwig. Daarom dat onderscheid, in een opvallende manier van zeggen. Dit kan gezegd worden in een concentratiekamp met al zijn verschrikkingen. Ter bemoediging om vooral Jezus te blijven belijden als je enige Heer in het leven. Dan is doodgaan niet het ergste. Want Hij haalt je uit de dood terug. Maar je geloof kwijtraken, dat zou vreselijk zijn. Dan ben je verloren.

Daarom, leef mee met allen die worden vervolgd. Bid voor hen en help waar je kunt. Bid voor degenen die daar naartoe gaan. En voor hen die daar wonen en het evangelie willen uitdragen. Wat een moed is daarvoor nodig, en toch doen mensen dat. Omdat ze zien op Jezus. Bij Hem valt de beslissing, en nergens anders. Wie is Hij? Zonder Hem ben je verloren. Maar met Hem gaan bergen voor je opzij. Tegelijk is het nodig te bedenken, dat *iedere christen in diezelfde strijd staat*. Verkijk je niet op mensen. De samenleving kan heel tolerant

zijn, voor iedereen en ook voor jou. Maar intussen probeert de grote vijand, *die je niet te zien krijgt*, het geloof uit je hart te halen. Daar is hij op uit, altijd en overal. Het zal hem een zorg zijn of je ziek bent of gezond, vrij of gevangen. Dat interesseert hem weinig. Het enige wat hem drijft is: mensen bij Jezus weghalen.

Johannes zag hoe de satan de wereld verduistert, zodat mensen de hemel niet meer zien (Opb. 9). Welvarende, gezonde, vrije mensen verliezen daardoor hun zicht op God. Ze verliezen daardoor hun leven.

De strijd is *niet* tegen vlees en bloed. De strijd *ligt ook niet stil* als mensen die indruk wekken. Altijd en overal is onze strijd tegen de boze geesten in de hemelse gewesten. Doe daarom de wapens aan die God geeft.

Waarheid

Hoe theoretisch is dat? Doe de waarheid als een gordel om je heupen, staat er (Ef. 6:14-17). Dat is beeldspraak. Menigeen denkt dat beeldspraak vaag is, niet reëel. Het tegendeel is waar: in beeldspraak kan veel waarheid worden samengevat en krachtig worden meegegeven! Een gordel diende om een lang gewaad omhoog te trekken. Mensen deden dat als ze haast hadden en snel moesten lopen. Dan traptten ze niet steeds in de zoom. Met een gordel kun je goed uit de voeten. Zo is *de waarheid*, zegt de Geest. Zo moet je haar *gebruiken*. Dan kun je altijd uit de voeten in deze wereld. Jezus is de waarheid in eigen persoon (Joh. 14). Welke puinhopen in deze wereld ook ontstaan, hier stond zijn kruis. En in zekere zin staat het er nog steeds. Want zo betaalde Hij voor heel deze aarde. Wat er ook gebeurt, dit is en wordt zijn Koninkrijk! Dat is de waarheid! Dus heeft het zin om uit je bed te komen en aan de slag te gaan. Om te ondernemen. Deze wereld is van God en van niemand anders. Datzelfde geldt voor jezelf, als je ziek wordt of niet zo goed mee kunt. Waarheid is dat je van Jezus bent, dat zijn Geest je tot zijn tempel maakt. Hoe een mens ook kan aftakelen, een christen

wordt ook nieuw, elke dag (2Kor. 4:16). Die waarheid geeft zin en richting aan je bestaan. Je kunt er mee te voorschijn komen. Je kunt er verder mee, altijd en overal. Zelfs in tijden van vervolging. Daarin ben je als christen meer vrij dan degenen die je haten. Met een vrijheid die niemand van je roven kan.

Gerechtigheid

Gerechtigheid wordt je gegeven als een harnas om je borst. Om je hart te bewaken. De vraag is, of we eraan denken het harnas aan te doen. Want heel veel mensen vinden heel belangrijk wat anderen over hen denken en zeggen. Ze doen er alles aan om ervoor te zorgen, dat dat positief zal zijn. En ze hebben niet in de gaten, dat ze zich daarin reuze kwetsbaar maken. Want het menselijke oordeel is meestal niet zo positief. Al is er maar een vlekje aan je, dan is dat het onderwerp van gesprek. Dus moeten alle vlekjes worden verwijderd. Dames staan uren voor de spiegel, heren vertonen stoer gedrag. Presentatie wordt belangrijk. Met daarin de voortdurende vraag naar acceptatie, bevestiging, erbij mogen horen. Want o wee, als je eruit ligt. Wie bepaalt dat eigenlijk? Maar het gebeurt. Idolen op tv geven de toon aan, zo moet je zijn, niet anders. Pas je aan, doe mee, wring je in alle bochten. Maar intussen probeert de grote vijand, *die je niet te zien krijgt*, het geloof uit je hart te halen.

Trek je gerechtigheid aan. Alleen Jezus bepaalt wie je bent. Hij zet je recht voor God. Geloof je dat of niet? Zo ja, wat heeft een mens daaraan toe te voegen? Wat kan een mens daarvan af doen?

Maar het hart kent ook zijn eigen strijd, van binnenuit. Door het geweten, dat je aanklaagt. Je ontdekt dat je al Gods geboden overtreedt, dat je neigingen verkeerd zijn. Die stem van binnen heeft groot gelijk, je bent een zondaar, meer dan anderen van je weten.

Des te meer reden om je hart te beschermen met wat God je aanreikt. Anders wordt je leven dubbel: naar buiten toe de schijn ophouden en naar binnen een verliezer zijn. Geloof dat Jezus je leven overdeed. Dat Hij je dat uit genade schenkt. *Zijn leven is jouw leven*. En Hij weet echt wel wie je bent. Het kwade praat Hij niet goed. Maar Hij geeft het antwoord. Hij reinigt je. Hij zet je recht voor God. Ga daar dan staan. En laat je dat niet afpakken.

Bereidheid

De belangrijkste eigenschap van een christen is zijn bereidheid om God te dienen en zijn naaste. Want we delen in de Geest van Christus. Hij kwam om te dienen, niet om gediend te worden, en zijn leven te geven tot een losprijs voor velen. Altijd was Hij in de weer met mensen. Dag en nacht was Hij bereid met hen te spreken.

Die bereidheid wordt je gegeven als sandalen aan je voeten, zo staat er. Om te gaan. Om

mensen te zoeken. Laat je van die sandalen niet beroven. Laat ze ook niet slingeren. Anders kom je je stoel niet meer uit, blijf je hangen achter je tv en kom je je mooie huis niet meer uit. Dan kan het lijken alsof je niets fout doet. Dat alles bij jou keurig in orde is. Maar intussen is de grote vijand, *die je niet te zien krijgt*, bezig het geloof uit je hart te halen.

Geloof

Satan kan brandende pijlen op je afschieten, zo lezen wij. Een pijl doet pijn. Hij kan je raken. En erger nog: hij kan je in brand zetten. In vuur en vlam, maar wel voor de verkeerde zaken.

Begeerten zijn sluipmoordenaars. Ze houden je bezig, ze nemen je gevangen, ze nemen alles van je af. Zelfs je leven is niet veilig. De grote vijand, *die je niet te zien krijgt*, weet ze feilloos te prikkelen.

Over geloof valt veel te zeggen. Hier wordt het getekend als een schild, om die brandende pijlen mee te doven. Vage beeldspraak? Integendeel, concrete verwachting!

Nooit kan het geloof te veel verwachten. Alleen maar te weinig. God zal ons *alles* geven, in en met Jezus Christus (Rom. 8:32). Alles! Het is goed om dat te bedenken, en zo het schild te hanteren. Wat ik ook zoek of begeer, Hij geeft mij méér. Veel meer. Straks, als Hij komt.

Maar ook nu al, door zijn Geest in het hart. Jezus is de Zoon van God, Hij kan ons vervullen met Zichzelf en met zijn liefde. Wie vol wordt van Hem, houdt steeds minder lege plekjes over. Zo doven we de pijlen. En leren we leven met (nog) onvervulde verlangens.

Verlossing

Dagelijks is er slecht nieuws. Het grootste deel van alle nieuwsberichten gaat over negatieve ontwikkelingen, rampen en ongelukken. Een mens weet al niet beter. Hij gaat negatief denken en vooral nog even goed voor zichzelf zorgen. Verrassend dat verlossing je wordt aangereikt als een helm, om je hersens te beschermen. Denk vanuit God, vanuit de verlossing die gaande is. Dan kom je niet vast te zitten. Zie zijn Koninkrijk komen, help het zichtbaar te maken.

Zwaard

Tenslotte: bedenk dat niets een mens zó kan raken als het Woord van God. Het is als een zwaard dat diep doordringt (Hebr. 4:12). Stimulerende beeldspraak! Het Woord van God is om te hanteren, om te vertellen en te onderwijzen. Het zal *efficiënt* zijn (2Tim. 3:16). Het zal harten openen en mensen veranderen. Hoe? Dat is aan God. Als wij het maar gelovig spreken. En ons niet uit het veld laten slaan.

Ds. Bas Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum.

Overwegingen bij enkele bijbelse uitspraken over de relatie man-vrouw in kerk en samenleving 4

Dit wordt het vierde artikel in een reeks over de manier waarop wij het bijbelse spreken over de relatie tussen man en vrouw in kerk en samenleving moeten begrijpen. Nu zal de aandacht uitgaan naar een andere mening dan die ik in de vorige artikelen heb ontwikkeld. Onder andere Prof. Van Bruggen heeft deze naar voren gebracht.

W. Wierenga ■

18. Andere mening

Van Bruggen

In dit blad, *De Reformatie*, verscheen in 1992 een drietal artikelen van Dr. J. van Bruggen, hoogleraar aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (v) in Nederland. In het eerste van dat drietal doet hij een poging om het beeld van een patriarchale samenleving in de tijd van Paulus te nuanceren.

Hij schreef: 'Men suggereert vaak dat de wereld van Paulus gekenmerkt werd door een submissieve vrouwenhouding en een dominante mannencultuur. Dit is een onverantwoorde vereenvoudiging van de plurale werkelijkheid bij Hellenen, Scythen en Barbaren en het is bovendien een tekening die alleen naar symptomen en niet naar systemen kijkt. Het is een vereenvoudiging omdat de antieke cultuur allerlei situaties kent, van misbruikte slavinnen tot misbruikende koninginnen als Cleopatra. Van onderdrukte vrouwen tot zelfstandige zakenvrouwen als Lydia de purperverkoopster. Van hulpbehoevende meisjes tot alleenreizende vrouwen als Febe'.

Van Bruggen noemt Cleopatra, koningin van Egypte. Hij zal doelen op Cleopatra VII, gestorven in 30 v. Chr. Deze vrouw behoorde tot het koninklijk geslacht (de Ptolemeeën). Ze regeerde eerst samen met haar vader, daarna met een broer met wie ze trouwde, daarna met een andere broer met wie ze ook in het huwelijk trad. Deze laatste sneuvelde in een strijd met Julius Caesar, met wie Cleopatra toen een verhouding begon. Cleopatra is nooit alléén koningin geweest, er was altijd een mederegent. En de vrouwelijke heersers waren in Egypte altijd ondergeschikt aan de mannelijke mederegent.

Verder noemt Van Bruggen Lydia, de vrouw over wie Hand. 16 verhaalt. Van haar wordt gezegd dat ze purperverkoopster was en dat ze Paulus en diens medewerker Barnabas (en nog andere begeleiders van Paulus?) uitnodigde om

bij in haar huis intrek te nemen. Ze woonde in de stad Filippi. Zij en haar huis(genoten) werden gedoopt, zo staat er in vs. 15. Deze gegevens zijn me te vaag om met stelligheid te concluderen dat ze een zelfstandige zakenvrouw was. Maar het is mogelijk.

Febe wordt genoemd in Rom. 16:1; dat ze alleen reisde wordt echter niet gezegd.

Ik vind dit niét een overtuigende poging om het patriarchale karakter van de samenleving waarin Paulus werkte, te nuanceren. Opvallende vrouwen in opvallende posities zijn er altijd geweest, en altijd en overal moet je ze met een lantaarntje zoeken. Of, om een uitdrukking van de Prediker te variëren: onder duizend koningen heb ik slechts één vrouw ontdekt, en onder duizend mannen met invloedrijke posities op politiek, wetenschappelijk, economisch, militair, politoneel en sociaal gebied heb ik ook slechts één vrouw ontdekt. Dat leert mij de literatuur van de Griekse wereld, van de Hellenistische wereld en van de Romeinse wereld. Een mannenwereld.

Onderdeel

In het tweede artikel worden de relevante gedeelten van 1 Kor. 11 en 1 Kor. 14 behandeld. Van Bruggen neemt wat betreft het zwijggebod van 1 Kor. 14:34-35 de volgende positie in: slechts bij een bepaald onderdeel van de samenkomsten moesten vrouwen zwijgen. Er traden tijdens de samenkomsten profeten op. Paulus verordeneert: per samenkomst niet meer dan twee of drie profeten de gelegenheid geven te spreken. En als profeten hebben gesproken, moet datgene wat ze gezegd hebben beoordeeld worden door de anderen (vs. 29). Een soort 'preekbespreking': is het allemaal wel juist wat er gezegd werd en zo ja, hoe zetten we het om in concreet handelen? Bij dat onderdeel van de samenkomst moesten vrouwen zwijgen. Van Bruggen schrijft: 'Wanneer vrouwen deelnemen aan het beoordelend leergesprek waarin de waarde en de betekenis van een ontvangen profetie worden bepaald, zou-

den de geesten van de mannen-profeten dus onderworpen zijn aan de vrouwen-profeten. Dit nu staat lelijk ('schande' uit vs. 35, WW) en is in strijd met de wet (vs. 34 slot noemt de wet, WW). Vrouwen mogen dus wel profeteren en in een vreemde taal spreken in de samenkomsten, maar niet deel nemen aan kritische discussies. Dat geeft ruimte om in 1 Kor. 11 het daar genoemde bidden en profeteren van vrouwen, in de samenkomsten te laten plaats vinden. Deze positie werd ook verdedigd door Dr. G. Huls in zijn dissertatie *De dienst der vrouw in de kerk*, (H. Veerman en Zonen, Wageningen. 1951). De Boer heeft zich bij deze uitleg aangesloten (a.w., p. 83, zie ook noot 63, p. 157).

Nadere bestudering

Ik heb die positie lange tijd ook ingenomen. Door nadere bestudering ben ik op de volgende punten gestuit.

a. In 1 Kor. 11 wordt pas vanaf vs. 17 met zoveel woorden gezegd dat wat volgt betrekking heeft op iets dat het geval is als de gemeente is samengekomen. Concreet: misstanden tijdens de viering van de maaltijd van de Heer. Wanneer Paulus ook reeds in 1 Kor. 11:2-16 gedrag tijdens de samenkomsten op het oog had, waarom werd dat dan niet door hem gezegd in vs. 3? Nu lijkt het toch dat hij een overgang maakt van optreden *niet* in samenkomsten naar optreden *wél* in de samenkomsten. Ik kan me aan de kracht van dit argument, mij aange-reikt door Drs. K. Wierenga, niet onttrekken. Men noemt twee tegenargumenten. Het eerste: vindt profeteren, dus ook het profeteren van vrouwen, niet juist in de samenkomsten plaats? Antwoord: uit de voorbeelden uit Hand., boven genoemd, blijkt dat profeten ook optraden *niet* in de samenkomsten, maar bij particulieren thuis en in kleine kring. Het tweede argument: over schande spreken doe je toch als iets door andere aanwezigen onfat-soenlijk wordt geacht. Dus aanwezigen in de samenkomsten? Dat is ook niet beslissend: ook als er maar een enkeling aanwezig is bij het bidden of profeteren van vrouwen, kan er van schande gesproken worden door die andere aanwezige(n) als dat bidden of profeteren van een vrouw gebeurt zonder hoofdbedekking. Misschien vonden aanwezigen het wel schande tegenover de Heer van de kerk.

Bewoordingen

b. Daar komen dan nog bij de bewoordingen in 1 Kor. 14:34-35. Dat 1 Kor. 14 gaat over optreden in de *ekklesia* lijkt me duidelijk. Het wordt in feite met zoveel woorden gezegd. In vs. 26vv worden onordelijkheden gesignaleerd en gecor-rigeerd betreffende het optreden van gemeen-teleden tijdens die samenkomsten. Er treden profeten op, mensen spreken in vreemde talen, de één heeft een lied, de ander een onderwij-zing, een openbaring, of uitleg van vreemde taal. Profetieën worden besproken. Dat moet

allemaal ordelijk gebeuren (vs. 33), zoals in alle gemeenten van de heiligen. Vs. 33b vormt naar mijn inzicht een zekere afsluiting van zijn aan-wijzingen betreffende profetie, spreken in vreemde talen en beoordeling van gegeven pro-fetieën in de samenkomsten. Dan gaat Paulus in vs. 34 tot een ander onderwerp over betreffende optreden in de samenkomsten. Namelijk: het optreden van vrouwen tijdens de samenkomsten. Deze overgang is sterk gemar-keerd. 'Zoals in alle gemeenten van de heiligen moeten de vrouwen in de *ekklesia's* zwijgen'.

Algemener

Men kan het moeilijk algemener formuleren.

1. Geen verwijzing naar een bepaald onderdeel van 'de orde van dienst', tijdens welke de vrou-wen moeten zwijgen, nee, in de samenkom-sten moeten ze zwijgen (vs. 34). Het wordt her-haald: tijdens de samenkomst (vs. 35). Dat kan niet door iemand beperkt worden tot: tijdens een onderdeel van de samenkomst. Paulus had, als hij die beperking bedoelde, het gemak-kelijk kunnen schrijven.

2. Bovendien, reeds in vs. 29 wordt de kritische bespreking van gegeven profetieën genoemd, daarna komen nog een aantal aanwijzingen (vs. 30-31), vervolgens een korte fundering van die aanwijzingen (vs. 32-33) en dan zouden de vs. 34-35 weer aansluiten bij vs. 29? Even simpel gezegd: vs. 34 staat te ver af van vs. 29 om te kunnen stellen dat Paulus in vs. 34 teruggrijpt op vs. 29.

3. De opvatting van Huls, Van Bruggen en van De Boer zou aannemelijker zijn wanneer Pau-lus hier niet *nóg* eens geschreven had: in de *ekklesia's* (dat ik evenals zij opvat als: in de samenkomsten). In feite vind ik dat die woor-den hun opvatting onaannemelijk maken.

Wanneer vrouwen tijdens de samenkomsten alleen moesten zwijgen tijdens de bespreking van gegeven profetie, mochten ze dus *wél* bid-den en profeteren in de samenkomsten. Daar-uit trekt Van Bruggen de conclusie dat vrou-wen vandaag *wél* de schriftlezing mogen verzorgen in de kerk. Die lezing ligt in het verlengde van het profeteren dat vrouwen *wél* was toegestaan. Immers, de schriftlezing is het voorlezen van schriftelijk vastgelegde profetie en dus te vergelijken met het haar toegestane profeteren. Dat is me te gekunsteld. Van Brug-gen: Ze kan ook als pastoraal werkster en als diakones aangesteld worden. Want dat heeft niet te maken met bespreking van profetie en ook niet te maken met gezag hebben over een man, of met leiding geven. Maar ze mag allicht geen preek houden of ouderling zijn. Want preken is bespreken van de schriftelijk vastge-legde profetie en onderwijs geven. En ouder-ling zijn is leiding geven, en gezag uitoefenen. Paulus staat haar dat volgens hen niet toe.

Maar: waarom op dit standpunt een vrouw *wél* pastoraal werker mag zijn, begrijp ik niet. Pas-toraal werkzaam zijn heeft naar mijn inzicht altijd ook een lerend, onderwijzend aspect. En

die bezigheden zijn vrouwen toch niet toegestaan? En heeft ook niet het diaconaat een onderwijzend en leiding gevend aspect? Op het standpunt van Van Bruggen e.a. wil Paulus dus niet dat vrouwen beoordelend mee spreken over gegeven profetie. Dat zou tegen haar verplichte onderdanigheid ingaan. Maar waarom staat er dan bij: 'Als ze iets willen leren, moeten ze het thuis aan hun man vragen'? Vragen stellen is toch niet beoordelend spreken? En het argument dat Paulus daarna geeft, is niet: als een vrouw meedoet met beoordelend spreken, handelt ze tegen de haar opgelegde onderdanigheid. Nee, Paulus zegt: het is een schande voor een vrouw als ze tijdens een samenkomst spreekt. Mijn conclusie is dan ook dat de opvatting van Huls, Van Bruggen en De Boer onjuist is.

Anderson

R. Dean Anderson (a.w. p. 214): '...en vrouwen behoren zonder meer te zwijgen' (in de samenkomsten, WW). Hij spreekt van een 'algemeen zwijggebod'. (p. 214) Hij verwijst even kort naar 1 Tim. 2: daar roept Paulus de mannen op te bidden met heilige handen 'terwijl hij bij de vrouwen een oproep doet tot geschikte kleding (2:8-10). De veronderstelling is dat vrouwen niet voorgaan in gebed'. Ook in 1 Tim. 2:11-15 'wordt er van uitgegaan dat vrouwen niet spreken in de erediensten'. (p. 215) Deze aanhalingen uit de commentaar van R. Dean Anderson zouden kunnen doen vermoeden dat Anderson en ik het eens zijn. Zeker geven hij en ik vrijwel dezelfde uitleg van wat Paulus voorschrijft. Maar over wat wij in onze tijd met die voorschriften moeten doen, zouden we wel eens diepgaand kunnen verschillen. Ik krijg sterk de indruk dat Anderson de voorschriften die Paulus in 1 Kor. 11 en in 1 Kor. 14 aan de gemeente te Korinte gaf, door hem als ook voor vandaag geldig worden aangemerkt. Hij spreekt in verband met het dragen van een hoofdbedekking door vrouwen die bidden en profeteren, van een 'princiepelijk theologisch argument om deze praktijk van hoofdbedekking te onderbouwen'. (p. 155) Dat argument is het feit dat de man het beeld en de heerlijkheid van God is, en de vrouw de heerlijkheid van de man. Dat verschil moest worden uitgedrukt door het dragen van een hoofdbedekking door de vrouw. Mijn vraag is of dat verschil ook vandaag op dezelfde manier moet worden uitgedrukt. Hierover laat Anderson zich niet duidelijk uit.

Bij zijn uitleg van 1 Kor. 14:34v schrijft Anderson: 'De vrouwen zullen ook daar (te Korinte, WW) overeenkomstig de sociale mores niet zomaar 'in de vergaderingen' (*en tais ekklesiáis*) opgetreden hebben met een vreemde taal of profetie'. Onduidelijk is waarom het woordje 'zomaar' hier gebruikt wordt. Dan volgt: 'Paulus benadrukt dat aan deze regel (dat vrouwen in de eredienst zonder meer moeten zwijgen, WW) niet zomaar de

sociale mores ten grondslag liggen, maar Gods wet'. (...) 'Paulus doelt hier niet op een specifieke wetstekst (welke wetstekst zou dat moeten zijn?), maar op algemene principes uit Gods wet'. Hij verwijst vervolgens, evenals Van Bruggen doet (zie onder), naar 1 Tim. 2:11-15: de man is eerst geschapen, de vrouw is verleid, en niet Adam. Dat betekent dat het woord 'wet' in 1 Kor. 14:34 zijn invulling ontvangt uit 1 Tim. 2. Waarom niet gezocht naar een invulling uit de context van 1 Kor.? Bv. de leer van de natuur, genoemd in 1 Kor. 11:14? Zie verder paragraaf 24. Overigens wekt Anderson weer de indruk dat wat Paulus in 1 Tim. 2 zegt (algemeen zwijggebod) nog altijd onveranderd geldt.

Tenslotte vermeld ik dat Van Bruggen van mening is dat de ondergeschiktheid waarvan in 1 Kor. 14:34 sprake is, een door God volgens de schepping gegeven ordening is, een ondergeschiktheid die in de wet, de Thora van Israël, wordt geleerd als door God gewild. Voor een nadere invulling van dat spreken van 'de wet' verwijst hij naar 1 Tim. 2:13-14. Deze passage vergt nadere bespreking.

Ds. W. Wierenga is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman en woont te Midlaren.

uit de kerken

Ede-Noord - beroep aangenomen:

T. Schutte te Putten. Schutte blijft werkzaam als legerpredikant.

Beroepbaar gesteld door de classis Noord-Brabant/Limburg: kandidaat A. Rienks. Adres: Johann Kuhnastraat 8, 5144 GT Waalwijk, tel. 0416-279450.

IJmuiden - beroepen (samenwerkingsgemeente CGK/GKv): B. van Veen te Lisse.

Assen-Marsdijk - bedankt voor beroep:

J.T. Rozenmuller te Zwartsluis.

Ds. Bram Beute, missionair predikant van de gereformeerde kerk (v) van Houten en wonend te Kampen, heeft nog ruimte voor een aantal preekbeurten in zijn preekrooster vanaf 21-12-8 t/m 31/12/09. Preekvoorzieners van gemeenten minder dan een uur rijden vanaf Kampen kunnen eventuele preekverzoeken per mail indienen voor maandag 8 december a.s. Mail naar brambeute@gmail.com.

Predikant: baan of ambt?

kerk in orde

In de afgelopen jaren diende zich meer dan eens de vraag aan hoe de rechtsverhouding tussen predikant en gemeente juridisch moet worden gedefinieerd. In 2005 kwalificeerde de kantonrechter Lelystad de rechtsverhouding tussen de Christelijk Gereformeerde Kerk van Zeewolde en ds. De Boer als een arbeidsovereenkomst. Deze uitspraak zorgde voor veel discussie. Eerder besliste de Hoge Raad in 'de zaak ds. Kruis' namelijk dat de verhouding tussen predikant en gemeente juist níet kon worden aangemerkt als arbeidsovereenkomst.¹ Moet de predikant nu worden gezien als gewoon werknemer (in de zin van het burgerlijk wetboek) òf als onafhankelijk dienaar van het Woord?

H.J. Roosenbrand ■

Een van de vragen die ter beoordeling aan de rechter wordt voorgelegd is steeds: kan er een arbeidsovereenkomst in de zin van boek 7 van het Burgerlijk Wetboek (BW) worden aangenomen?² Meestal is het in dergelijke procedures de predikant die een beroep doet op het arbeidsrecht, en daarmee verbonden, op de bescherming van het ontslagrecht. Hoewel vanzelfsprekend is het - vooral voor theologen - toch goed om voor ogen te houden dat het in de rechtspraak gaat om een *juridische* discussie. De rechter toetst op grond van wettelijke voorschriften en bepalingen. Hierin kunnen soms wel theologische argumenten een rol spelen, maar de uitspraak van de rechter moet gebaseerd zijn op juridisch relevante argumenten. In de praktijk gaat het dan om vragen als: 'is er een overeenkomst tot stand gekomen?'; 'is er sprake van loon?'; en 'is er sprake van een gezagsverhouding tussen werkgever en werknemer?'

Rechtsvermoeden

Voor het bepalen van de aard van de betrekking tussen predikant en gemeente is het daarnaast natuurlijk ook van belang te weten hoe de rechtsbetrekking meer theologisch moet worden gekwalificeerd. Toch spelen op grond van de wet de meer formele aspecten en rechtsvermoedens een leidende rol. Bij het ontbreken van een arbeidsovereenkomst terwijl toch feitelijk sprake is van 'werk', bestaat het wettelijke vermoeden dat er sprake is van een arbeidsovereenkomst. De verweerder, meestal de kerkelijke gemeente, zal dan moeten aantonen dat hiervan géén sprake is.

Belang

Het belang van procedures bij de burgerlijke rechter die gaan over de vraag naar de rechtsverhouding tussen predikant en gemeente is vaak tweeledig. Het gaat in de eerste plaats om het recht van de kerken om de rechtspositie van haar predikanten te regelen op een manier die recht doet aan haar eigen ambtsopvattingen. Juridisch wordt dit belang gewaarborgd door art. 2:2 Burgerlijk Wetboek (BW), waar de zelfstandige positie van kerkgenootschappen wordt geregeld.³ Juist als het gaat om de ambten in de kerk zijn fundamentele vragen in het geding die het hart van het kerk-zijn raken. In de tweede

plaats gaat het om rechtsbescherming van de predikant. In de praktijk is het vaak de predikant die de bescherming van het burgerlijk recht inroept wanneer hij (met zijn gezin) na beëindiging van de relatie met een kerkelijke gemeente in de kou staat. Waar niets of weinig is geregeld door interne kerkelijke regelingen kunnen zo situaties van onrecht ontstaan. De rechter kan dan in voorkomende gevallen op grond van bijvoorbeeld het aannemen van een arbeidsovereenkomst (met de rechtsbescherming van het ontslagrecht die daarbij hoort), of op grond van de redelijkheid en de billijkheid dit onrecht wegnemen.

Hoofddijn

In dit artikel moet ik me beperken tot de hoofddijn van de discussie over de aard van het predikantswerk. Het gaat mij bijvoorbeeld niet in de eerste plaats om het recht van de kerken om de rechtspositie van haar predikanten zelfstandig te regelen (naar art. 2:2 BW). Het gaat mij vooral om de vraag naar de aard van het predikantswerk. Wat valt er, zowel theologisch als juridisch, te zeggen over dit ambt? Of moet ik zeggen: baan? De begrippen 'ambt' en 'baan' kunnen worden gebruikt als twee uitersten van een vloeiende lijn. Sommigen menen dat de predikant gewoon werknemer is in de zin van het BW. Je zou dan kunnen spreken van een 'baan'. Anderen vinden dat het ambtsbegrip zich niet verdraagt met het arbeidsrecht. Zij spreken liever van het 'ambt'. Natuurlijk is ook een derde positie mogelijk. Misschien is de tegenstelling baan vs. ambt slechts schijn, en verdragen beide posities zich prima met elkaar. Het arbeidsrecht verzet zich in dit laatste geval niet principieel tegen een kerkelijke ambtsopvatting. In het vervolg van deze bespreking zal ik betogen dat het ambt van predikant principieel iets anders is dan wat het arbeidsrecht beoogt. Toch kan het arbeidsrecht naar mijn mening in voorkomende gevallen uitkomst bieden.

Juridische vereisten

Voor het aannemen van een arbeidsovereenkomst zijn de volgende elementen van belang. Er moet in ieder geval sprake zijn van a. arbeid, b. loon, en c. een gezagsverhouding.

Mr. P.T. Pel heeft in zijn bijdrage in de bundel *Predikant tussen baan en ambt* (van deze bundel heb ik dankbaar gebruik gemaakt bij het schrijven van dit artikel)⁴ echter aangetoond dat hier minstens twee fundamentele juridische vragen aan vooraf gaan, die vaak niet afzonderlijk worden besproken.

Interne regeling

In de eerste plaats moet worden beoordeeld of er geen interne kerkelijke regeling is, die de positie van de predikant vol-doende regelt en waarborgt. Is die er, dan volgt uit art. 2:2 BW dat het arbeidsrecht niet per definitie van toepassing is. De kerk moet dan natuurlijk wel de rechtspositie van de predikant goed regelen. Het grote voordeel hiervan is, dat de kerk zelf recht kan proberen te doen aan het feit dat de predikant voor de uitoefening van zijn ambt primair gebonden is aan het Woord, en daarmee aan God zelf. Door het opstellen van een eigen statuut kan worden voorkomen dat de rechter aanleiding ziet zich verder bezig te houden met de vraag naar de rechtsverhouding tussen predikant en gemeente.

Overeenkomst

In de tweede plaats moet men zich afvragen of er wel sprake is van een overeenkomst. Deze vraag gaat in het burgerlijk recht vooraf aan de vraag of er wel of niet sprake is van een arbeids-overeenkomst. Van een overeenkomst is kort gezegd sprake als twee partijen zich tegenover elkaar verbinden prestaties te verrichten. Of van een overeenkomst in concreto sprake is, wordt doorgaans beoordeeld op grond van de partijbedoelingen, en de manier waarop er feitelijk uitvoering is gegeven aan een (arbeids)verhouding. Het begrip 'overeenkomst' wordt in de kerkordes uit de traditie van Dordrecht 1618/9 in ieder geval niet gebruikt. Het lijkt mij ook sterk dat dit begrip inhoudelijk overeenkomt met hoe in de gereformeerde traditie doorgaans wordt gedacht over het ambt. Een dominee sluit geen overeenkomst met zijn gemeente, maar wordt door Christus (via zijn gemeente) geroepen tot zijn ambt. Zo bekeken moet ook de beroepsbrief, vaak gebruikt om de partijbedoelingen uit af te leiden, niet worden gezien als arbeidscontract, maar als document van deze roeping door God via zijn gemeente te 'X'. Het is dus de vraag of de greep naar het arbeidsrecht een gelukkige is. Doet een predikant toch beroep op het burgerlijke recht, dan moet de rechter bepalen of er sprake is van arbeid, loon en een gezagsverhouding.

Arbeid

Dat er arbeid wordt verricht, is voor zover ik weet nog nooit echt onderwerp van discussie geweest. Een predikant verricht werkzaamheden op het gebied van de verkondiging van het Woord en de bediening van de sacramenten, het voorgaan in de gebeden, pastoraat, onderwijs en kerkregering. In de afgelopen jaren is ook vanuit de Theologische Universiteit aan de kerken gevraagd, hoe men naar de predikant keek. Uitkomst daarvan was een 'profiel' waarin een predikant werkzaamheden kan verrichten in verschillende functies en taakvelden, terwijl tegelijkertijd een duidelijke keus gemaakt wordt voor het werken met en vanuit het Woord. De predikant is in de eerste plaats 'man Gods'. Centraal staat zijn hermeneutische competentie. Het gaat namelijk om de bekwaamheid van (aanstaande) predikanten om het eeuwig evangelie van Christus concreet en adequaat te vertolken in de actuele situatie van vandaag. Vanuit deze focus op het Woord onderscheidt men vervolgens verschillende taken: prediking, eredienst, pastoraat, catechese en vorming, gemeente-opbouw, diaconaat,

zending en evangelisatie, kerkregering en organisatie. Elk taakveld wordt nog weer onderverdeeld in de deeltaken missie, visie, toerusting, beleid en uitvoering.

Loon

Over de vraag of er sprake is van loon lopen de meningen al iets verder uiteen. Het begrip loon wordt doorgaans opgevat als tegenprestatie voor verrichte diensten. Onkostenvergoedingen bijvoorbeeld worden niet gekwalificeerd als loon, tenzij het bedrag van de vergoeding de werkelijk gemaakt kosten te boven gaat. Een predikant ontvangt een traktement. Dat is niet alleen een ander woord, maar staat ook voor iets fundamenteel anders. Een traktement is geen tegenprestatie voor verrichte diensten, maar de voorziening in het levensonderhoud van de predikant en zijn gezin. Ook het emeritaattraktement moet volgens mij worden gezien als voorziening in het levensonderhoud, en niet als pensioen in de zin van uitgesteld loon.⁵

Gezagsverhouding

De vraag of er sprake is van een gezagsverhouding is het minst eenvoudig te beantwoorden. Voor de beantwoording van deze vraag zoekt de rechter naar 'materieel gezag', dat wil zeggen, de bevoegdheid van een werkgever om inhoudelijke aanwijzingen en instructies te geven aan zijn werknemer. Omdat dit 'materieel gezag' bij sommige (relatief zelfstandige en meestal hoog-opgeleide) werknemers een lastig criterium is, kijkt de rechter vaak alleen naar formele criteria. Het betreft dan vragen naar de concrete arbeidsorganisatie zoals tijden, vakantieregelingen, loondoorbetaling bij ziekte e.d. Vooral op grond van deze formele criteria wordt tegenwoordig steeds vaker aangenomen dat er sprake is van een gezagsverhouding in de zin van het BW. Persoonlijk vraag ik mij af of hoe overtuigend deze redenering is. In veel situaties uit de praktijk (bijvoorbeeld van een schoonmaker die weliswaar zonder contract, maar feitelijk wel schoonmaakwerkzaamheden verricht) leidt een formele toets tot een bevredigend resultaat. Maar hoeveel recht doet ditzelfde formele principe aan de praktijk van de verhouding tussen predikant en gemeente? Vaak is de predikant degene die (samen met de andere ambten) 'gezag' uitoefent. Hij bedient het Woord, houdt opzicht en zit vaak de kerkenraadsvergaderingen voor. Hij is in principe levenslang verbonden aan zijn ambt. De predikant kan zelf niet solliciteren. Hier komt nog bij dat in veel situaties (zoals die van beroeping of losmaking) de classis vergaande bevoegdheden heeft. De kerkenraad kan dus op beslissende momenten geen zelfstandig gezag oefenen. Ik wijs ook nog op de betekenis van art. 83 KO (geen ambtsdrager mag heersen over andere ambtsdragers).⁶ Het lijkt er dan ook op dat er geen sprake is van een duidelijke gezagsverhouding tussen kerkenraad of gemeente en predikant. Een predikant is geroepen dienaar van het evangelie. Hij moet het Woord van God verkondigen, of dit nu tegen de wens van de gemeente ingaat of niet. De predikant is ook voorganger. Hij gaat dus voorop, met het Woord. Maar het Woord is niet van hemzelf. Het komt van buiten, het is boodschap van God.

Ambt en baan

Tot nu toe heb ik betoogd dat de predikant in de eerste plaats werkt vanuit het Woord. Met het Woord komt hij, geroepen door God zelf via zijn gemeente, naar de gemeente toe. Zijn ambt is dus roeping. Met de roeping komt (hopelijk) ook iets mee van God zelf. Het ambt is Christus' afgeleide gezag, de bevoegdheid namens Hem. Dit zorgt ervoor, dat we kunnen spreken van een principieel verschil tussen een werknemer in

de zin van het burgerlijk recht en de predikant. Tegelijkertijd is duidelijk, dat een predikant zijn werk verricht binnen een bepaalde kerkelijke gemeente. Over dat werk worden afspraken gemaakt. Sommige taken zal de predikant zelf behartigen, andere taken worden uitgevoerd door anderen in de gemeente. Over vrije dagen en vakanties, werktijden en traktement worden afspraken gemaakt, net zoals dat het geval is bij andere (relatief vrije) beroepen. Waar mensen in dergelijke beroepen geen andere rechtsvorm in het leven hebben geroepen met betrekking tot de uitoefening van hun werk (bijvoorbeeld een maatschap of een vennootschap onder firma) kan het arbeidsrecht in voorkomende gevallen uitkomst (lees: bescherming) bieden. Heeft de rechter dan toch gelijk als hij de predikant gelijk stelt met om het even welke andere werknemer?

Overeenkomst en verschil

Nee en ja. Nee, want we hebben gezien dat waar kerkelijke gemeenten (veelal landelijk) de rechtspositie van hun predikanten regelen volgens eigen statuut, uit art. 2:2 BW volgt dat de burgerlijke rechter geen reden heeft om zich te mengen in de discussie rond de rechtspositie van de predikant. Ook werd duidelijk dat de band tussen predikant en gemeente niet voldoende adequaat getypeerd wordt door het (juridische) overeenkomstbegrip. Een overeenkomst wordt gesloten tussen twee of meer partijen, die zich over en weer verplichten bepaalde verplichtingen jegens elkaar na te komen, waarbij de ene prestatie de vergoeding is voor de andere prestatie. Een overeenkomst kan bovendien in beginsel door een van beide partijen worden opgezegd. De band die er tussen predikant en gemeente krachtens roeping bestaat, is van andere aard. De predikant komt niet met zijn eigen gezag, maar met dat van Christus. Dit betekent natuurlijk niet dat de gemeente buiten beeld is, want Christus roept zijn ambtsdragers door middel van de gemeente tot hun werk in de gemeente. Dit werk moet natuurlijk worden georganiseerd, verdeeld en gestructureerd met betrekking tot taak, inhoud en werktijden. Maar op beslissende punten onderscheidt ook dit feitelijke werk zich van het werk van gewone werknemers: er is geen sprake van loon, en ook is er geen sprake van een (feitelijke of principiële) gezagsverhouding tussen predikant en gemeente.

Tegenstelling

Wellicht wordt de discussie over de relatie tussen predikant en gemeente wel te veel vervormd door het gebruik van terminologie uit het arbeidsrecht. De tegenstelling hoort m.i. niet te zijn 'predikant vs. gemeente', zoals het geval is tussen twee contracterende partijen. Wel is er sprake van twee polen: Christus en (zijn) gemeente. Christus roept bepaalde mensen via zijn gemeente tot het ambt (niet alleen de predikant), om voor te gaan in de dienst aan Hem, in de kracht van de Geest en tot eer van de Vader. Zo bezien is het hele spreken in termen ontleend aan het arbeidsrecht niet altijd even gelukkig.

Onrecht

Bovenstaande conclusie raakt aan de beperktheid van het burgerlijk recht in het algemeen en van het arbeidsrecht in het bijzonder om de relatie tussen predikant en gemeente te omschrijven. Omdat recht voorspelbaar moet zijn, werkt recht met abstracties en formele criteria. Dergelijke criteria werken objectiverend en komen daarom de rechtszekerheid ten goede. Maar formele criteria doen de materiële werkelijkheid soms geen recht (lees in dit licht ook eens Prediker 7:16-18). Toch is het belang dat met recht wordt beoogd vaak wel broodnodig in

deze werkelijkheid waarin nog altijd veel onrecht bestaat. Het (formele) recht wil namelijk altijd onrecht bestrijden. Ook onrecht dat kan ontstaan in de rechtsverhouding tussen een predikant en een gemeente.

Wanneer de kerkelijke gemeente de rechtspositie van de predikant niet (goed) zelf regelt, inclusief een regeling voor de beëindiging van de relatie tussen predikant en gemeente, dan zal de burgerlijke rechter ingrijpen. Hij zal dan de meest algemene regeling, namelijk die van het arbeidsrecht, toepassen op de rechtsverhouding tussen predikant en gemeente. Deze regeling is niet geschreven met het oog op de kerkelijke praxis. Toch is het arbeidsrecht mijns inziens flexibel genoeg (juist door gebruik te maken van formele, dus niet-inhoudelijke criteria) om in te grijpen waar dat nodig is. De grenzen aan het ingrijpen van de burgerlijke rechter worden bepaald door art. 2:2 BW. De rechter zal niet ingrijpen tenzij elementaire rechtsbeginselen in het geding zijn, zoals de rechtsgang of rechtsbescherming van de predikant.

Conclusie

Hierboven schreef ik: 'Misschien is de tegenstelling baan vs. ambt slechts schijn, en verdragen beide posities zich prima met elkaar. Het arbeidsrecht verzet zich in dit laatste geval niet principieel tegen een kerkelijke ambtsopvatting.' Ik hoop in dit artikel voldoende te hebben aangetoond dat het arbeidsrecht flexibel genoeg is om in voorkomende gevallen uitkomst te bieden, vooral door middel van het invoeren van de bescherming van het ontslagrecht. Dat neemt niet weg dat de onderliggende principes van het arbeidsrecht op fundamenteel niveau niet in overeenstemming zijn met die van een gereformeerde ambtsleer. De verhouding tussen predikant en gemeente is een rechtsverhouding van geheel eigen aard. Gelukkig is (arbeids)recht abstract, en daardoor flexibel genoeg om ook eventueel onrecht in de verhouding predikant-gemeente te bestrijden. Het is aan de kerken om ook de materiële arbeidsrechtelijke aspecten van de rechtspositie van de predikant voldoende te regelen. Ondertussen kan de argumentatie van een uitspraak van een burgerlijke rechter in situaties waar problemen ontstaan tussen predikant en gemeente onbevredigend zijn. Dit in tegenstelling tot de uitkomst.

Hans-Jan Roosenbrand heeft rechten gestudeerd en is onlangs afgestudeerd aan de Theologische Universiteit te Kampen. Hij woont te Zwolle.

Noten:

1. Rb. Zwolle 1 februari 2002 K.G. nr. 70866/KGZA 01-466 (ds. De Boer I); Rb. Zwolle-Lelystad (sectie kanton) 2 februari 2005, JAR 2005, 58 (ds. De Boer II). HR 14 juni 1991, NJ 1992, 173 (ds. Kruis - Chr. Geref. Kerk te 's-Hertogenbosch).
2. Art. 7:610 lid 1 BW: De arbeidsovereenkomst is de overeenkomst waarbij de ene partij, de werknemer, zich verbindt in dienst van de andere partij, de werkgever, tegen loon gedurende zekere tijd arbeid te verrichten.
3. Art. 2:2 BW: 1. Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid. 2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet. [...].
4. Oldenhuis, F.T. (red.), *Predikant tussen baan en ambt*, Heerenveen: Protestantse Pers, 2007. Hierin o.a. P.T. Pel, 'De rechtspositie van de predikant: een pleidooi voor het primaat van het eigen statuut' (in: Oldenhuis, 59-91).
5. Maar sommige auteurs denken hier anders over. Zie bijv. prof. mr. W.A. Zondag, 'De predikant: een bijzondere werknemer' in: Oldenhuis, 31-58.
6. Op de betekenis van de zgn. anti-hierarchie-bepaling (art. VI-1 PKO) wijst ook mr. T.M. Willemze, 'De rechtsverhouding bezien vanuit de praktijk', in: Oldenhuis, 93-107.

Liedboek gezang 129:

Geen kracht meer om te leven

Advent is een periode waarin Jezus niet alleen als kind (mens) verwacht wordt, maar ook als de Gezalfde (Messias). Vandaar dat in de Middeleeuwen tijdens de adventsperiode diverse oud-testamentische teksten in de liturgie opgenomen werden die betrekking hadden op de komst van Messias. Daarbij was vooral het bijbelboek Jesaja met zijn vele prachtige messiaanse gedeelten geliefd.

J. Smelik ■

Zo wordt in het Romeinse Missaal en ook in de lutherse traditie op de vierde adventszondag als intochtszang ('introitus') de tekst uit Jesaja 45:8 en Psalm 18:2 gezongen. In het Latijn begint dat gezang met de woorden 'Rorate, caeli, désuper, et nubes pluant justum'. In het Nederlands luidt de volledige tekst: 'Dauwt, hemelen, uit de hoge; wolken, regent de Gerechte; aarde, open u en doe de Verlosser ontspruiten. De hemelen verhalen de glorie van God en het uitspansel verkondigt het werk van zijn handen.' De tekst uit Jesaja wordt tijdens de advent vaker gezongen, onder meer tijdens de vespers. Het Jesaja-gedeelte van het introitusgezang is uitgebouwd tot een vierstrofige hymne, die wel toegeschreven wordt aan Aurelius Clemens Prudentius (348-413). De tekst uit Jesaja 45:8 fungeert daarbij dan als keervers tussen de vier coupletten.

Aangezien de tekst uit Jesaja 45 ook binnen de lutherse liturgische traditie bekend is, verbaast het niet dat er liederen geschreven zijn die het 'Rorate caeli désuper' als basis hebben. Een bekend lied is bijvoorbeeld 'O Heiland, rei die Himmel auf' dat Friedrich von Spee (1591-1635) schreef tijdens de Dertigjarige Oorlog. Een Nederlandse bewerking treft u aan in het *Liedboek* bij gezang 128. Om voor mij onduidelijke redenen hebben onze kerken helaas besloten een andere Nederlandse bewerking van het lied te gebruiken (*Gereformeerd Kerkboek* gez. 80) dat zich verder van het origineel begeeft dan de versie uit het *Liedboek*.

Liedtekst

Hoe dan ook, de Latijnse hymne vormt ook de achtergrond van het lied 'Geen kracht meer om te leven' van Willem Barnard, dat voor zondag 14 december op het rooster staat. In Barnards gezang treffen we diverse elementen uit de gregoriaanse hymne aan.

In de eerste strofe van zowel de hymne als het *Liedboek*-gezang wordt geklaagd dat Sion, de stad en de tempel waar onze vaders God loofden, tot een verlaten woestenij is geworden (vgl. Jesaja 64:9).

De tweede strofe van de hymne bevat een belijdenis van zonde en schuld: 'wij zijn als een onreine geworden, en als bladeren zijn wij allen afgevallen, onze zonden hebben ons als een windvlaag meegesleurd.' Daarom heeft God zijn gelaat voor ons verborgen en ons verpletterd onder de druk van onze schuld. In Barnards lied zijn elementen uit deze strofe terug te vinden in couplet 3.

In de derde strofe van de hymne wordt gesmeekt om de komst van 'Hem die U voornemens bent te zenden: Zend het Lam, de beheersers van de aarde, uit de rots van de woestijn naar de berg Sion om zelf het juk van onze slavernij weg te nemen.' Barnard heeft deze noties ondergebracht in vers 4 van zijn lied.

In het slotcouplet komt God zelf aan het woord: "Troost u, troost u mijn volk! (...) Ik zal u redden, wees niet bang: ik ben immers de Heer uw God, de Heilige van Israël, uw Verlosser!"

Willem Barnard heeft elementen uit deze slot-

strofe verwerkt in couplet 3, waarbij hij prachtig de naam van Jahwe ('Ik ben die Ik zijn zal') in regel 5 ondergebracht heeft.

De centrale tekst uit Jesaja 45:8 vinden we in Barnards lied terug in het laatste couplet.

De thematiek van het lied en ook dat die inhoudsrijke gregoriaanse hymne op de achtergrond meeklinkt, maken dat dit lied wat mij betreft een waardevol adventslied.

Melodie

De melodie die bij Barnards lied gebruikt wordt, is oorspronkelijk gecomponeerd bij een pinksterlied van Paul Gerhardt: 'Zeug ein zu deinen Toren'. Componist van de melodie is Johann Crüger (1598-1662), die meer dan zeventig melodieën componeerde en één van de meest belangrijke melodiecomponisten uit het protestantisme is. Hoewel Crüger theologie studeerde in Wittenberg heeft hij als componist en muziektheoreticus naam gemaakt. Hij was vanaf 1622 leraar aan het Grauen Kloster in Berlijn. Ook was hij cantor van de Berlijnse Nicolaikirche, waar de bekende lieddichter Paul Gerhardt in 1657 predikant werd.

De melodie 'Zeuch ein zu deinen Toren' is afkomstig uit het beroemde liedboek dat Crü-

ger in 1647 voor het publiceerde: *Praxis pietatis melica. Das ist: Übung der gottseligkeit in Christlichen und trostreichen Gesängen, Herrn D. Martini Lutheri fürnehmlich, wie auch anderer vornehmer und gelehrter Leute ordentlich zusammengebracht.*

Het was een uitermate geliefde bundel, zoals onder andere blijkt uit het feit dat hij 44 keer herdrukt werd. De melodie van Gerhardts lied 'Zeuch ein zu deinen Toren' verscheen in de vijfde editie uit 1653.

De melodie heeft de Bar-vorm en bestaat dus uit twee delen, die harmonisch onderstreept worden dat deel 1 (het *Aufgesang*, regel 1-4) eindigt in de dominanttoonsoort van F (dus C-groot) en dat deel 2 (het *Abgesang*, regel 5-8) die toonsoort eerst bevestigt en daarna in regels 6-8 weer terugkeert naar de tonica. In het *Aufgesang* worden de eerste twee regels herhaald in regel 3 en 4. In het *Abgesang* (regel 5 t/m 8) bereikt de melodie haar hoogtepunt in de voorlaatste regel.]

Dr. Jan Smelik is hymnoloog-musicoloog en woont te Steenwijk.

HOOFDREDACTEUR:

Prof. dr. A.L.Th. de Bruijne

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, Prof. dr. S. Griffioen, Prof. dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten, coördinator 'Kerkelijk leven' en 'Wandelen met God', Dr. J.H.F. Schaeffer, J. Westert, coördinator 'Samenleving'.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, coördinator 'Opvoeding en onderwijs', J.M. de Jong, rubriek 'Kunst', Ds. G. Riemer, coördinator 'Van binnen naar buiten', Dr. J. Smelik, rubriek 'Kerk en muziek', Drs. H. Veldman, rubriek 'Kort historisch'.

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

A. Verhoeff (voorzitter),
Drs. B. Bos (secretaris),
F.H. Haveman (penningmeester)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636
Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv. Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3653537.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,95 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december

- opzegging van het abonnement dient 1 maand voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar schriftelijk of per e-mail te geschieden (voor 1 december)

Losse nummers € 1,50 (incl. porto).
De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en slechtzienden.
Tel. (0341) 565499.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

ELISABETHBODE
blad voor het leven

Neem een abonnement op de Elisabethbode en ontvang **GRATIS** het boek **Lied der seizoenen** (t.w.v € 14,95)*.

* jaarabonnement (€ 29,50)
van tenminste 1 jaar

of neem een **proefabonnement**
van **6 nummers** voor € 5,-

Acties zijn geldig
t/m 31 december 2008

De Elisabethbode;
opbouwend en bemoedigend
voor het dagelijks leven!

Wilt u de Elisabethbode graag ontvangen?
Bel ons dan op telefoonnummer: 088 - 326 3333
Email: mail@ebmedia.nl Website: www.elisabethbode.nl

ALS IEDEREEN ONS
WELMAARTSNIVEAU HAD,
WAREN ER ZEKER VIJF
PLANETEN NODIG

GOD VOND 1 GENOEG

MICHA CURSUS
GOED EN RECHT DOEN
www.michacursus.nl

MOOIE RAMEN
vertrouwd verzekerd

Je hebt met specialisten te maken.
Dat merk je in alles.

speciale verzekeringen voor kerken, zorginstellingen en monumenten

donatus

Postbus 500 5240 AM Rosmalen www.donatus.nl tel. 073 - 5221700